

ных в армию. Указанные в статье факты филантропической деятельности немцев позволяют сделать вывод, что более чем за свое столетнее проживание на территории они смогли интегрироваться в поликонфессиональное и полинациональное общество Крыма. Также на полуострове были сформированы целые династии, которые активно занимались благотворительной деятельностью – это Люстихи, Мартенсы, Фальц-Фейны, Шлее, Шнайдеры, Шредеры и многие другие.

Библиографические ссылки

1. Журналы и постановления Перекопского уездного земского собрания. Чрезвычайных сессий 20 декабря 1913 и 14 августа 1914 г. и очередной сессии 1914 г. – Феодосия : Тип. Б. Е. Липскарева, 1915. – 541 с.
2. Журналы и постановления Перекопского уездного земского собрания 50-й очередной сессии 1915 г. – Феодосия : Тип. Б. Е. Липскарева, 1916. – 595 с.
3. Записки Симферопольского отдела императорского российского общества садоводов. – 1914. – Вып. 146.
4. *Лаптев Ю. Н.* Положение немцев в Крыму в годы Первой мировой войны / Ю. Н. Лаптев // Немцы в Крыму. Очерки истории и культуры / сост. Ю. Н. Лаптев. – Симферополь : Таврия-плюс, 2000. – С. 63–72.
5. *Штах Я.* Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов / Я. Штах. – М., 1916. – 266 с.

Надійшла до редколегії 03.11.2014

УДК 94: 61] (477.63) «1914/1918»

О. В. Дяченко, Л. С. Тутік

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІКАРЕНЬ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Викладено коротку історію діяльності катеринославських лікарень у роки Першої світової війни: організація, умови праці тощо. Проаналізовано їх роль у житті Катеринославщини.

Ключові слова: біженці, земства, лікарні, Перша світова війна.

© О. В. Дяченко, Л. С. Тутік, 2015

Изложена краткая история деятельности екатеринославских больниц в годы Первой мировой войны, а также проанализирована их роль в жизни Екатеринослава.

Ключевые слова: беженцы, земства, больницы, Первая мировая война.

Dargestellt und analysiert werden die Tätigkeit der Krankenhäuser in Ekaterinoslav während des Ersten Weltkrieges sowie deren Rolle im Leben der Stadt.

Schlagwörter: Flüchtlinge, ländliche Verwaltungen (Zemstvo), Krankenhäuser, Erster Weltkrieg.

The World War I began on the 28 of June 1914, 38 countries from 59 existing were involved in it. This war did not avoid our region. Although the area of Katerinoslav region was just a springboard of military events, but thousands of its residents were participants and victims of the war. During these years, the regional economy, as well as economy of other provinces of the Russian Empire, was reconstructed on a war footing, subordinated to military needs. During this difficult time, there was an urgent need to provide assistance in an emergency, which led to a gradual recovery and revitalization of hospitals and charitable movement in the province. We must note that the research of medical affairs and activities of Katerinoslav hospitals during World War I has not yet been the subject of special study, so the relevance of the topic is beyond doubt.

In the war years there were several governors in Katerinoslav V. A. Kolobov (1913–1916) and A. G. Chernyavskiy (1916–1917). Organization of hospitals to treat the wounded layed on their shoulders. Katerinoslav council was also engaged to the organization of hospitals and the intensification of their activities during the war. It was responsible for the maintenance of hospitals, taking care about hygiene and sanitation, it kept doctors, paramedics, midwives.

The author found that during the war Katerinoslav province had about 74 hospitals, 193 physician (99 in cities and 94 in counties), 307 paramedics (203 in counties), 108 midwives, 89 pharmacists, 68 apothecary students, 9 dentists, 16 rural veterinarians, 32 veterinary assistants. In general case 150 thousands rubles were allocated for the treatment of the wounded and sick each year.

Wounded in hostilities were treated in the consolidated military hospitals, infirmaries of Red Cross, Union Bridge, in private and public hospitals.

Thus, during the First World War due to the increased number of wounded, sick refugees, the spread of epidemics among the population of the province, Katerinoslav hospitals intensified their activity, built new housing, increased the number of students at medical assistant schools. Charity organizations were created for help to the wounded at the front. Financial aid to hospitals significantly increased. All this allowed to suggest that residents of Katerinoslav province were not bystanders and did all the requirements that were put before them by the state.

Keywords: refugees, the Zemstvos, hospitals, the First world war.

Перша світова війна почалась 1 серпня 1914 р. як протистояння двох військово-політичних блоків європейських держав – Антанти

(Англія, Франція і Росія) та Австро-німецького блоку. З початком війни українські землі перетворилися на театр жорстоких боїв. Українці змушені були воювати на боці російської та австрійської армії за чужі інтереси і вести братовбивчу війну. У російській армії воювало близько 3,5 млн українців.

З початком війни нагальна необхідність надання допомоги у надзвичайних випадках спонукала поступове відновлення та активізацію діяльності лікарень Катеринославської губернії й благодійного руху. Війна як найбільше лихо людської цивілізації викликала різке збільшення пожертвувань на користь лікарень, армії, на підтримку солдатів та офіцерів, членів їх сімей, постраждалих від бойових дій тощо. Зазначимо, що дослідження медичної справи та діяльності лікарень Катеринославщини у роки Першої світової війни ще не було предметом спеціального дослідження, тому актуальність даної теми не викликає сумнівів.

Мета статті – охарактеризувати діяльність катеринославських лікарень у роки Першої світової війни. Джерельною базою дослідження є преса, яка видавалася земськими установами Катеринославської губернії в зазначений період [4 – 6].

Тогочасні газети й журнали рясніли повідомленнями з місць бойових дій та патріотичними закликами про допомогу військовим. Водночас посадові особи відповідними розпорядженнями зобов'язувалися сприяти піднесенню патріотичного духу і допомозі армії. Так, священники були зобов'язані проводити богослужіння на честь великих перемог та моління за перемогу «російської зброї», шкільні вчителі проводили відповідне інформування своїх учнів, лікарі ж повинні були активізувати свою діяльність в умовах військового часу.

Збільшення кількості поранених та інвалідів, що отримали каліцтва унаслідок війни, вимагало посилення надання їм допомоги. Така діяльність поділялася на негайну (відразу після отримання поранення), що спрямовувалася на забезпечення усім необхідним шпиталів безпосередньо біля лінії фронту та довготривалу – підтримка тилових шпиталів для осіб, що потребували довготривалої допомоги. Довготривала допомога також включала в себе адаптацію ветеранів та інвалідів до мирного життя: надання безкоштовної освіти, опанування цивільних професій.

У період війни губернаторами Катеринославщини були Володимир Арсенійович Колобов (1913–1916) та Чернявський Андрій Гаврилович (1916–1917), на плечі яких і лягла організація діяльності лі-

каренъ для лікування поранених. Серед дворян у налагодженні зазначеної справи осторонь не залишився і предводитель дворянства губернії у 1908–1917 рр. князь Микола Петрович Урусов. У роки війни він очолив багато благодійних товариств, а почесною попечителькою була його дружина Віра Георгіївна. За велику працю на благодійність міста М. П. Урусову було надано звання Почесного громадянина міста.

Організацією лікарень та активізацією їх діяльності під час війни займалося катеринославське земство. У 1870-х рр. уряд дозволив громадам обирати на повітовому й губернському рівнях власних представників. Земства засновували та утримували лікарні, організовували початкові школи, гімназії, ремісничі, професійні й технічні училища, курси для підвищення кваліфікації вчителів, турбувалися про шляхи сполучення, поштовий зв'язок, дбали про запаси їжі на випадок голоду, збирали статистичні дані, влаштовували сільськогосподарські виставки.

Катеринославське земство дбало про гігієну та санітарію, утримувало шпиталі, лікарів, фельдшерів, акушерок. Медична допомога була, за незначним винятком, безкоштовною для всієї людності, незалежно від того, чи пацієнт платив земські податки чи ні. З кожним роком мережа лікарняних закладів, які утримувалися земствами, постійно зростала. У 1870 р. працювало 73 земські лікарні, а в 1910 р. – 576. За час майже 50-літнього існування земства зразково поставили справу медичного обслуговування в українських губерніях.

У роки війни в Катеринославській губернії працювали 193 лікаря (99 у містах і 94 у повітах), 307 фельдшерів (203 у повітах), 108 повитух, 89 фармацевтів, 68 аптекарських учнів, 9 дантистів, 16 земських ветеринарів, 32 ветеринарних фельдшери. Лікарняних земських установ – 39; земських лікарів – 43, фельдшерів – 173, акушерок – 26. Всього у губернії у зазначений період діяли 74 лікарні на 1556 ліжок; земських 38 лікарень на 1050 ліжок, один будинок для душевнохворих, 13 приймальних покоїв та 46 аптек. Загалом на справу лікування поранених і хворих кожного року виділялося до 150 тис. рублів [3, с. 123].

Однак, незважаючи на достатню кількість лікарень, спостерігалася значна нестача ліків. Так, наприклад, у звіті 50-ї сесії Катеринославського губернського земського зібрання за 1915 р. зазначалося, що «разразившаяся мировая война с наглядностью показала в какой громадной зависимости от заграницы была до сих пор Россия в медицинском отношении» [5, с. 420]. Далі вказувалося, що серед пора-

нених була значна кількість заражених стовбняком і лікарі не могли надати кваліфікованої допомоги, оскільки ліки від цієї хвороби надходили з європейських країн. Медики губернії звернулися до катеринославського земства з проханням надати 2 тис. рублів Катеринославському Санітарно-бактеріологічному Інституту, працівники якого, у разі отримання цих коштів, могли б виготовляти ці ліки самостійно [5, с. 420]. Як відомо з наступних донесень та звітів, ці кошти були виділені, також підвищено зарплату двом працівникам цього Інституту з 1200 до 1800 рублів на рік [4; 5].

Виходячи з наявних джерел, можна зробити висновок про різке збільшення активності допомоги у перші роки ведення бойових дій. У подальші роки обсяги допомоги поступово зменшувалися. Цьому було багато об'єктивних причин: негативний вплив війни на матеріальне благополуччя народу, втома населення від війни, безрезультатність військових дій, стрімке збільшення кількості людей, що потребують допомоги, і неможливість надання допомоги їм усім.

У 1915 р. російська армія зазнала поразки і змушена була залишити не лише захоплені українські землі Австро-Угорщини, а й чимало українських земель самої Російської імперії. На територію Катеринославської губернії, як і в інші досить віддалені від фронту українські регіони, хлинув потік біженців – переважно з Польщі та західних територій України. Населення Галичини, Холмщини, Волині, Поділля десятками тисяч прибувало на станції до міст Катеринославської губернії. Крім біженців, постала й проблема військовополонених, які масово були захоплені на початку війни, а тепер також переміщувалися на схід. У нашому краї в 1915 р. було зосереджено 250 тисяч військовополонених і біженців. На 1916 р. у губернії було на постійних засадах розміщено майже 200 тисяч біженців.

Уряд не міг справитися з проблемою і звернувся за допомогою до громадськості. Виникло кілька неурядових організацій, які об'єднували громадські зусилля для вирішення проблем воєнного часу – «Союз міст», «Земський союз», «Товариство допомоги населенню Півдня Росії, що постраждало від військових дій» тощо. Саме ці організації опікувалися біженцями, організовували для них школи та лікарні, мобілізували ресурси для забезпечення потреб населення краю. У Катеринославі в 1915 р. було створено комітети допомоги населенню Галичини та з піклування за біженцями. Комітети у своїй діяльності спиралися не лише на урядові кошти, а й на пожертвування населення краю, які почали збирати з березня 1915 р.

У роки війни продовжувалося видання медичної періодики. Потреба у ній виникла внаслідок централізації медично-санітарної справи, створення мережі медичних установ і спеціалізованих навчальних закладів. У 1898–1917 рр. Губернська земська управа видавала «Врачебно-санитарную хронику Екатеринославской губернии», що подавала спостереження за захворюваннями, повідомлення про діяльність лікарських дільниць, протоколи засідань з'їздів лікарів, програми їх діяльності, огляд медичної преси. Часопис торкався проблем діяльності персоналу медичних закладів, з'ясував причини епідемій, турбувався про розширення мережі аптек і лікарень, запобігання виробничим травмам, увага зверталася на лікарняні умови, дитячу захворюваність і смертність, алкоголізм, становище медичного персоналу, екологічну безпеку, методи діагностики й лікування. Зазначимо, що у багатьох статтях, звітах, доповідях лікарі наголошували на збільшенні заробітної плати у зв'язку зі збільшенням кількості хворих та поранених [5, с. 405 – 407]. Загалом медична періодика мала основну мету – організацію діяльності медичного персоналу у воєнний період, підвищення рівня кваліфікації, захист їхніх інтересів. Газета «Приднепровский край» повідомляла про регулярне надходження коштів на користь євреїв-біженців, кількість яких у місті досягла 10 тис. У серпні 1915 р. таких жертв надійшло більше 6 тис. рублів, більша частина цих коштів була передана в Катеринославський відділ Організації охорони здоров'я єврейського населення, скарбничим якого був М. А. Зільберман [9, с. 8].

Найбільшим медичним закладом міста була губернська земська лікарня з будинком божевільних. Перед Першою світовою війною лікарня мала «14 домиков и 6 павильонов» [6, с. 9] розрахованих по плану на 470 ліжок. У роки війни тут розмістили 700 хворих. У 1914 р. одночасно проводилося будівництво нових корпусів. Вже у цьому ж році діяло чотири чоловічих і три жіночих відділення, загалом на 450 хворих. Губернська земська лікарня працювала за Статутом, який затверджувало губернське земське зібрання на своїх сесіях і мало право змінювати його у залежності від вимог життя. Статут складався з 19 параграфів, у яких визначався кошторис лікарні, плата за лікування хворих, пожертви, випадкові грошові надходження тощо [6, с. 10]. Загальний нагляд за лікарнею здійснювала земська управа в особі одного із членів – попечителя. Крім нього до управління залучали ще двох головних лікарів (соматичного та психіатричного відділень). Згідно із Статутом, вони повинні були жити на території лікарні. Також діяла лікарняна Рада, що мала право брати на роботу чи звільняти лікарів.

Справа від воріт земської лікарні у двоповерховому будинку діяла фельдшерська школа, яка давала 4-річну середню медичну освіту. Після її закінчення випускники їхали працювати у ті повіті, з яких вони прибули. За отриману безкоштовну освіту вони мали працювати фельдшерами 4 роки у своїх повітах.

Активно працювало, створене ще у 1904 р., товариство «Швидкої медичної допомоги». Експлуатувало його приватне товариство, але за сприяння міського управління, яке давало субсидію і коней. Слово «швидка» було відносним поняттям. Це була карета із червоним хрестом на дверцятах, її тягла одна шкапа; штат швидкої – лікар, помічник лікаря, санітар, конюх.

У 1912 р. на Єкатерининському проспекті відкрито спеціальне приміщення станції «швидкої допомоги» (нині К. Маркса, 53 – будинок з червоними хрестами угорі). Щомісячно карета виїжджала до 90 разів.

Єврейське населення міста отримувало допомогу у єврейській лікарні (нині міська лікарня № 7). Управління цією лікарнею здійснювалося під контролем лікарського комітету, який, згідно зі Статутом, складався з голови (в особі міського голови) чи його заступників і двох лікарів: старшого і молодшого, які змінювалися щороку. У лікарні працювали хірурги С. Л. Фельдман, С. Б. Бенісович, терапевт П. З. Гольдберг, А. І. Фельдман. Завідувачем інфекційного відділення був Й. М. Розенгард, батько видатного вченого-теплоенергетика, доктора технічних наук, професора Ю. Й. Розенгарда, автора більше 500 наукових праць. Він створив свою наукову школу, серед його учнів багато вчених та інженерів [1, с. 38].

Робітники заводів і залізниці лікувалися у фабрично-заводській та залізничній лікарнях. Під час епідемій на холеру і тиф будувалися дерев'яні бараки для хворих на площі Абрамовича (нині територія Придніпровської академії будівництва та архітектури) і вул. Канатній (нині міська інфекційна лікарня).

До послуг заможних мешканців працювали десятки приватно-практикуючих лікарів, оголошеннями яких рясніли місцеві газети.

У місті діяли різні лікарні, як правило, платні. Одним із напрямів покращення життя населення Катеринослава було створення безкоштовної багатопрофільної лікарні. Міська управа виділила земельний наділ на тодішній околиці міста, територія була оточена високою огорожею. Лікарня мала три одноповерхові і одну двоповерхову будівлі. В одному з одноповерхових будинків проводився амбулаторний прийом, в інших двох корпусах знаходилися стаціонарні відді-

лення. На першому поверсі були адміністративні кабінети, а другий поверх здавався під квартиру старшого (головного) лікаря.

Не залишався без діла і медично-поліцейський комітет, прямим обов'язком якого був нагляд за проституцією, що мало запобігти поширенню венеричних захворювань. Для хворих відкривали спеціальні відділення у лікарнях, окрема комісія розробляла заходи, головним з яких було закриття будинків розпусти. Сталося це лише у розпалі Першої світової війни.

Місцеве відділення Товариства Червоного Хреста у 1911 р. відкрило велику лікарню з амбулаторією і аптекою на вул. Первозванівській. Головою Товариства був князь М. П. Урусов.

Справі охорони здоров'я, опіки немічних і слабких допомагали благодійні установи. Існували вони виключно за рахунок пожертвувань багатих мешканців міста. Система накопичення громадських коштів, у тому числі жертв на потреби міста, у першу чергу благодійних, тривала не одне десятиріччя. Благодійність завжди мала імена і пам'ять.

На 1914 р. список осіб, які жертвували на користь міста свої капітали, налічував 44 особи. Серед них – капітал титулярного радника А. Я. Колесникова, почесних громадян міста – П. А. Белявського, Д. В. Пчолкіна, Г. П. Алексеева та ін. Кожен іменний капітал мав заповіт на розпорядження. Більшість їх витрачалося на благодійні справи – будівництво й утримання лікарень, притулків, богаділень, на утримання безкоштовних ліжок у міських лікарнях, на стипендії учням гімназій і училищ. З капіталів оплачували масло для лампад у церквах, роздавали милостиню незаможним мешканцям міста на Великдень тощо.

Іменні капітали надавали місту значну матеріальну підтримку у справах благодійності. На початок 1914 р. вони нараховували більше 1 млн крб. Щорічно навесні у приміщенні Міської думи здійснювалися панахиди по благодійниках міста.

Таким чином, можемо зробити висновок, що у роки Першої світової війни в Катеринославській губернії у зв'язку зі збільшенням кількості поранених, хворих біженців, поширенню епідемій серед населення лікарні губернії активізували свою діяльність, збудовано нові корпуси, збільшено кількість студентів фельдшерської школи при земській лікарні. Для інформування про розвиток медичної справи у краї видавалася медична періодика. Для допомоги поранених на фронті та хворих створювалися благодійні організації, значно зросла матеріальна допомога лікарням. Все це дозволяє стверджувати, що жителі Катеринославської губернії у роки війни не залишилися осторонь та виконали усі вимоги, які перед ними ставила держава.

Бібліографічні посилання

1. *Бистряков О.* Евреи Екатеринослава – Днепропетровска (XVIII – нач. XX вв.) / О. Бистряков. – Д. : АРТ-Пресс, 2001. – 144 с.
2. *Дзуреченська О. С.* Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрями діяльності (кінець XVIII – початок XX ст.) / О. С. Дзуреченська. – Д. : НГУ, 2006. – 169 с.
3. Дніпропетровськ: віхи історії / за ред. А. Г. Болебруха. – Д. : Грані, 2001. – 258 с.
4. Доклады и заключения губернской земской управы по Екатеринославской губернской земской больнице, колонии душевно-больных и санитарно-бактериологическому институту за 1915 г. – Екатеринослав, 1916. – 480 с.
5. Журналы Екатеринославского земского собрания 50-й очередной сессии 1915 г. – Екатеринослав, 1915. – 523 с.
6. История областной клинической больницы имени Мечникова: 1798 – 1967: Рукопись // ДАДО. – Ф. 731. – спр. 6. – 23 арк.
7. *Коваль Р.* Перша світова війна в долі українського народу / Р. Коваль. – К. : Діокор, 2001. – 58 с.
8. *Кулинич И. М.* Захватническая политика германского империализма по отношению к Украине в 1914–1918 гг. : автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра ист. наук : спец. 07.00.01 «История Украины» / И. М. Кулинич. – К., 1971. – 47 с.
9. Программы лекционных курсов Днепропетровского еврейского народного университета / под ред. Л. М. Черткова и В.М. Лирера – Д. : ДС «Джойнт», 1997. – 50 с.
10. *Яворницький Д. И.* История города Екатеринослава / Д. И. Яворницький. – Д. : Промінь, 1989. – 196 с.

Надійшла до редколегії 23.06.2014

УДК 94(477)-055.2 «1914/1918»

В. П. Бурмага, К. С. Світич

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЛЬ ЖІНКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ФРОНТУ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (на матеріалах України)

Досліджено та проаналізовано діяльність жінок Російської імперії на театрах воєнних дій та в тылу, роботу Російської організації Червоного Хреста та жіночих комітетів.

Ключові слова: Російська організація Червоного Хреста, жіночі комітети, санітарні поїзди, курси сестер милосердя.